

Gyógynövények és fitoterápia*

Összefoglalás

Az ezeréves államiságát ünneplő Magyarország a gyógynövények használatát illetően gazdag hagyományokkal rendelkezik. A közép- és újkori orvosbotanikai munkákban, fűvészkönyvekben szereplő, illetve a XX. századi népi orvoslásban használt fajok száma eléri a 600-at. A növényi alapú készítmények és fitoterápiás kezelések iránt körülbelül 20 éve tapasztalható érdeklődés mind a lakosság, mind a szakemberek részéről. Jelenleg mintegy 450 gyógytermékként törzskönyvezett készítmény és emellett néhány gyógyszerként bejegyzett növényi monopreparatum van forgalomban. Az 1999-ben hatályba lépett gyógyszer törvény értelmében 2004 végén megszűnik a gyógytermék kategória, és valamennyi, terápiás hatás megjelölésével forgalomba hozni kívánt készítmény az európai gyakorlatnak megfelelően csak gyógyszerként kerülhet piacra.

Bevezetés

Magyarországot a gyógynövények hagyományos alkalmazása, gyűjtése, termesztése és vizsgálata terén „európai nagyhatalomnak” kell tekinteni. Több mint 400 évvel ezelőtt jelent meg az első magyar nyelvű fűvészkönyv, de az ezt megelőző évszázadokban is bizonyítható a gyógynövények széleskörű használata. A közép- és újkori orvosbotanikai munkákban szereplő és a népi orvoslásban alkalmazott gyógynövényfajok száma eléri a 600-at. A világ első gyógynövény kísérleti állomása 1904-ben Kolozsvárott (ma Cluj-Napoca, Románia) létesült és ugyancsak magyar gyógyszerész, Kabay János nevéhez kötődik egy olyan fontos ipari szabadalom, mint a morfin előállítás mákszalmából és mákgubóból, amit a világ legalább 10 országában szabadalmaztattak. A lakosság komplementer orvosi eljárások, gyógynövények és növényi készítmények iránti igénye pedig azt jelzi, hogy a gyógynövények Magyarországon évszázadokon keresztül szerves részét adták az orvoslásnak és az öngyógyításnak.

Jelentősebb történeti-, nyelvészeti-, orvosbotanikai- adatok

A gyógynövény alapú készítmények fejlesztésének egyik fontos forrását a különböző történeti munkákban lejegyzett növények használatára utaló adatok alkotják. A Kárpát-medencében élő magyarok hagyományos orvoslásának és (gyógy)növény használatának megismerésével több kutató is foglalkozik.

Kulcsszavak: gyógynövények, növényi készítmények, fitoterápia, Magyarország, Kárpát-medence, magyar népi orvoslás, etno(farmako)botanika, orvostörténet, orvosbotanika, törzskönyvezési helyzet, oktatás, öngyógyítás

* írta: Dr. Babulka Péter, megjelent: *Fitoterápia*, V. évf. 1-2.:24-30., ill. *Zeitschrift für Phytotherapie*, 2000, 21., 5:257-263 (németül).

GRYNAEUS Tamás a történettudomány, régészet, antropológia, demográfia és a nyelvészet eredményeinek figyelembevételével önálló kötetben összegezte a honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségeire és azok gyógyítására vonatkozó ismereteit, és egy másik, előkészületben lévő kötetében szintén e kor növényismeretét, növényfelhasználását és növényföldrajzát kívánja bemutatni. Kutatásainak eddigi eredményei szerint növénynevekre, helynevekre és növényhasználatra utaló szavak alapján a 8-14. században például a bojtortján (*Arctium* sp.), csalán (*Urtica* sp.), fenyő (*Pinus*, *Picea* sp.), hagyma (*Allium* sp.), hárs (*Tilia* sp.), meggy (*Cerasus vulgaris*), nyár (*Populus* sp.), nyír (*Betula* sp.), torma (*Armoracia* sp.) és ürömfajok (*Artemisia* sp.) növényi orvosságként való használata valószínűsíthető. Több, e korban használt növényfaj magyarországi előfordulását és részben terápiás alkalmazását oklevélszótárakban, glosszákban, füveskönyvekben és népgyógyászati feljegyzésekben a mai napig nyomon követhetjük.

1. ábra A nyírfa egyike a legrégebben használt gyógynövényeinknek

A GRYNAEUS Tamás és PAPP József által közzétett 15-17. századi régi magyar (gyógy)növények mutatójában 382 faj neve található, amelyek botanikai azonosítását már könnyebbé tették a különböző forrásokban található illusztrált növényképek, továbbá magyar és/vagy latin nevek. E fajok legalább 1/3-részét az európai fitoterápiában ma is gyakran alkalmazzák teakeverékek, kivonatok és gyári készítmények formájában [1-4].

A térségben felhalmozott történeti - növényismereti adatok, valamint orvosbotanikai irodalom kutatását és elemzését végző SZABÓ T. Attila arra a

következtetésre jutott, hogy „... már a XVI. században léteztek olyan magyar nyelvű, esetenként több kötetes természettudományos monográfiák, amelyekben tízezernyi adat bizonyítja egy, a kor európai színvonalán álló tudományos, illetve hagyományos magyar növényismeretnek és növényhasználatnak a létezését”. E században jöttek létre ugyanis az első latin-magyar, magyar-latin, magyar-latin-német botanikai szövegek; az első botanikai leckét is tartalmazó nyomtatott tankönyv, az első magyar nyelvű nyomtatott természettudományos botanikai, orvosi szövegek, az első magyar Herbáriumok (1578, 1595); az első magyar-latin etnobotanikai gyűjtemények, és az első magyar növényneveket és európai jelentőségű kultúrnövény-evolúciós adatokat is tartalmazó regionális pannon flóramű; és ekkortájt alakultak ki azok az értelmiségi körök is, amelyek megteremtették a sárvári, németújvári (ma Güssing, Ausztria) és erdélyi (kolozsvári) orvosbotanikai iskolák kialakulásának feltételeit [5].

2. ábra A beléndek Melius leírása szerint sokféleképpen használható gyógyításra

A MELIUS Péter által írt első magyar nyelvű Herbárium (1578) 1236 magyar növénynevet említ és több mint 450 azonosított rendszertani egységet tárgyal. Ebből a ma is hivatalosan számontartott (gyógyszerkönyvekben szereplő) fajok száma meghaladja a 100-at. Az e füveskönyv kiadását követő évszázadokban megjelent néhány fontosabb magyar nyelvű herbáriumban, házi patikában és orvosbotanikai munkában szereplő gyógynövényfajok száma meghaladja a 600-at [6-11].

Az orvostörténész MAGYARY-KOSSA Gyula (1865-1944) által írt „A hazai gyógynövények hatása és orvosi

használata” című, évszám nélkül, a ‘20-as évek táján megjelent munka „modern szemléletű fitoterápiai könyvnek” tekinthető abban az értelemben, hogy több mint 150 gyógynövényt a különböző szervrendszerekre kifejtett hatásaik, illetve hatóanyagaik alapján rendszerezve mutatja be, számos állatkísérlet leírása mellett. De más munkáiban (A magyar orvosi emlékek és Az állatorvosi könyvészet) is bőségesen találhatóak adatok a gyógynövények használataira vonatkozóan [12-14].

XX. századi népi orvoslási-, etnofarmakobotanikai adatok és értékelésük

Az orvostörténeti/orvosbotanikai munkákban lejegyzett növényfajok mellett a fitoterápia másik fontos forrásának a népi orvoslás növényeinek a megismerését tekinthetjük. A népi orvoslás kutatásával már a múlt század végén foglalkoztak néprajzosaink és az e területen 1945-ig elért eredményeket VAJKAI Aurél összegezte. A második világháború után induló, a Kárpát-medencében élő magyarságot érintő néprajzi és etnobotanikai gyűjtőmunkákban több kutató (köztük több orvos és gyógyszerész is volt) alapvető célként jelölte meg a népi gyógyítóeljárások, illetve a gyógynövények hagyományos alkalmazásmódjainak lejegyzését. Munkájuk eredményeként mára számos monográfia, szakcikk, kézirat, hangfelvétel és rengeteg fénykép gazdagítja könyvtárainkat és múzeumainkat. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár valamint a Magyar Orvostörténelmi Társaság gondozásában megjelenő Orvostörténeti Közlemények két külön kiadványban (1975, 1979) is foglalkozott a népi orvoslás számos, gyógynövényhasználatot is érintő érdekes kérdéseivel [15-17].

A gyógynövények használatára vonatkozó orvostörténeti, orvosbotanikai és etnofarmakobotanikai adatok rendszerezésével és elméleti értékelésével többen is foglalkoznak. A népi orvoslásban alkalmazott gyógynövények kísérletes vizsgálata és terápiás alkalmazhatóságának értékelése szempontjából a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem kutatói végeztek különösen

értékes munkát RÁCZ Gábor és RÁCZ-KOTILLA Erzsébet vezetésével, akik kb. 500 növényfaj farmakológiai hatásait vizsgálták állatkísérletekben [18-19].

3. ábra A fehér liliom lepelleveleinek és virágtakarójának használata általános a népi sebkezelésben

A BABULKA Péter és munkatársai által feldolgozott etnofarmakobotanikai adatok száma több tízezerre tehető. Ezek alapján a magyar népi orvoslásban az utóbbi 100 esztendőben felhasznált fajok száma legalább 600-ra becsülhető. A növényi orvosságok elkészítéséhez a különféle növényi részek mellett legalább 50 féle növényi ill. állati eredetű adalékanyagot is felhasználtak. A humángyógyászatban használt fajok száma meghaladja a 425-öt, az állatbetegségek kezelésére alkalmazottaké pedig a 150-et. Az adatfeldolgozás alapján a humángyógyászatban használt fajok alkalmazásának főbb területei és az egyes területeken alkalmazott fajok becsült száma: sebek kezelése (200), emésztőrendszeri betegségek (150), légzőszervi betegségek (120), reumás megbetegedések (80), húgyivarszervi megbetegedések (70), szív- és érrendszeri betegségek (40), idegrendszeri betegségek (30), magzatelhajtás, nőgyógyászati betegségek (30) és láz (30). Az e területeken gyakrabban használt

növényeket az 1. sz. táblázat összegzi.

A táplálékként fogyasztott közel 130 növényfaj több mint kétharmadát gyógynövényként is hasznosították és soknak napjainkig fennmaradt az ilyen jellegű alkalmazása. Ezek között megtalálhatók az ínségeledelként fogyasztott növények, a különféle gyümölcsök, zöldségek, fűszerek, a gabonafélék és az olajosmagvú növények. Ilyen fajok például a vöröshagyma (*Allium cepa* L.), a fokhagyma (*Allium sativum* L.), a kapor (*Anethum graveolens* L.), a zeller (*Apium graveolens* L.), a torma (*Armoracia lapathifolia* Usteri), a fejeskáposzta (*Brassica oleracea* L. convar. *capitata*), a paprika (*Capsicum annum* L.), a kömény (*Carum carvi* L.) a katángkóró (*Cichorium intybus* L.), a sárgarépa (*Daucus carota* L.), a dió (*Juglans regia* L.), a len (*Linum usitatissimum* L.), a menta (*Mentha* sp.), a paradicsom (*Lycopersicon esculentum* Mill.), a köles (*Panicum miliaceum* L.), a petrezselyem

4. ábra A népi orvoslásban változatos formában használt csípőspaprika számos növényi készítményünk hatóanyagainak a forrása

(*Petroselinum crispum* /Mill./ A.W.Hill.), a gyepürózsa (*Rosa canina* L.), a bodza (*Sambucus* sp.), a csombord (*Satureja* sp.), a burgonya (*Solanum tuberosum* L.), a gyermekláncfű (*Taraxacum officinale* Weber in Wiggers), a kakukkfű (*Thymus* sp.), a búza (*Triticum aestivum* L.), a csalán (*Urtica* sp.), a kukorica (*Zea mays* L.) stb. [20-22].

A magyar népi orvoslásban használt fajok jelentős részét napjainkban is széles körben alkalmazzák a fito- és aromaterápiai kezeléseknél, illetve fontos szerepet töltenek be az egyre népszerűbb és terjedőben lévő öngyógyításban. A gyógynövények és/vagy gyógynövény tartalmú készítmények értékelésével és forgalomba hozatalával foglalkozó szakhatóságok által használt növény és droglisztákban, monográfiákban, összefoglaló kötetekben, valamint a hazai és külföldi gyógyszerkönyvekben több mint 150 olyan növényfaj szerepel (a fajok több, mint 30%-a), amelyet a magyar népi orvoslásban is alkalmaztak az emberek betegségeinek kezelésére. De figyelmet érdemel az is, hogy a farmakognózia és a fitoterápia tantárgyak európai oktatásában használt néhány fontosabb szakkönyvben szereplő növényfajok több mint 40%-át a magyar népi orvoslásban is alkalmazták, ami szintén e fajok hatásosságát és valószínűsíthetően biztonságos alkalmazhatóságát jelzi [22].

Növényi drogok, fitoterápiás készítmények nyersanyagai

A gyógy- és illóolajos növények termesztése, feldolgozása, kereskedelme a gondok, nehézségek ellenére ma is sikerágazatnak tekinthető, és az előállított növények egy része hagyományos nemzeti terméként, azaz *Hungaricum*ként (pl. levendula, majoranna) jelenik meg az exportpiacon. A gyógynövényekkel hasznosított terület az utóbbi években átlagosan 35-40.000 ha körül volt és az előállított drogmennyiség elérte a hektáronkénti 1 tonnás átlagot. A termesztett növényfajok száma meghaladja az 50-et, a fontosabbak közé tartozik a fehér mustár (*Sinapis alba* L.), a mák (*Papaver somniferum* L.), a konyhakömény (*Carum carvi* L.), a koriander (*Coriandrum sativum* L.), az édeskömény (*Foeniculum vulgare* Mill.), az ánizs (*Pimpinella anisum* L.), a máriatövis (*Silybum marianum* Gaertn.), a kapor (*Anethum graveolens* L.) és a kamilla (*Matricaria recutita* L.). Az államilag elismert gyógynövényfajták száma 65. A megtermelt illóolaj éves mennyisége eléri a 100 tonnát.

A vadon begyűjtött növényfajok száma meghaladja a százat, a belőlük előállított drogoké pedig a 150-et. A jelentősebb vadon élő növények begyűjtésével előállított fontosabb drogok: a csalánlevél (*Urticae folium*), a mezei zsurlófű (*Equiseti herba*), a vadgesztenye mag (*Hippocastani semen*), a csipkebogyó (*Cynosnati pseudo-fructus*), a bodzabogyó (*Sambuci fructus*), az orbáncfű (*Hyperici herba*), a kamillavirág (*Chamomillae anthodium*), a gyermekláncfű levél gyökérrel (*Taraxaci radix cum herba*), a fagyöngy (*Visci stipes*), az aranyvesszőfű (*Solidaginis herba*), a cickafarkfű (*Achilleae herba*), a bodzavirág (*Sambuci flos*) és a hársfavirág (*Tiliae flos*) [23-25].

A VII. Magyar Gyógyszerkönyvben 71 növényi drog, 16 illóolaj, 6 zsíros olaj és 20 féle kivonat (extraktum, tinktúra) hivatalos. A Kereskedelmi Miniszter 6/1990 (IV.5.) érvényben lévő de felülvizsgálatra szoruló rendelete 267 növényi drog és illóolaj szabad kiskereskedelmi forgalmazását engedélyezi [26-27].

Gyógytermékek, növényi alapú készítmények, szabályozás

Az 1970-es évek végétől és az 1980-as évek elejétől a nemzeti gyógynövény konferenciáinkon és a gyógyszerészeti kongresszusok gyógynövény szekcióiban a gyógynövények hatóanyagainak vizsgálata mellett egyre gyakrabban hangzottak el olyan előadások, amelyek a fitoterápiával kapcsolatos definíciók és kérdések tisztázásával, ill. a gyógynövények hatástani vizsgálataival foglalkoztak. Az első, kifejezetten fitoterápiával foglalkozó szakmai rendezvényre 1983-ban került sor Magyarországon, azóta évente volt olyan szakmai rendezvény, amely részben vagy teljes egészében a jelzett témakörök megvitatásával foglalkozott.

A növényi eredetű, szintetikus gyógyszerkészítményeknél enyhébb hatásokkal bírós és az öngyógyítás keretein belül is alkalmazható készítmények (teakeverékek, növényi kivonatok, növényi hatóanyagokat tartalmazó külsőleg alkalmazható szerek stb.) iránt megnyilvánuló óriási lakossági igény is közrejátszott a „gyógytermék rendelet” megszületésében. A gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású anyagok és készítmények nyilvántartásáról és forgalomba hozataláról kiadott 10/1987. (VIII. 19.) EÜM rendelet szerint azon természetes eredetű anyagokat tartalmazó készítmények sorolhatók a „gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású anyagok” körébe, amelyek kedvező biológiai hatással rendelkeznek, orvosi előírás nélkül alkalmazhatóak és előírászerű használat esetén egészségi ártalmat nem okoznak. A rendeletben említett termékkategóriák: a készítményt a népgyógyászatban deklarált tünetek kezelésére alkalmazzák (I.), deklarált hatását állatkísérletek bizonyították (II.), deklarált hatását az OGYI által előírt gyógyintézeti vizsgálatok bizonyították (III.).

A rendelet megszületése nagymértékben ösztönözte a természetes eredetű anyagokat tartalmazó készítmények gyártását és elterjedését az öngyógyításban, illetve a komplementer medicina és a fitoterápia iránt érdeklődő orvosok körében. A '90-es évek első felében több olyan magyar, angol illetve német nyelvű kiadvány jelent meg, amelyek a magyar gyógynövényeket és növényi készítményeket mutatták be [28-29].

Az Országos Gyógyszerészeti Intézet (OGYI) által, magyar és angol nyelven kiadott Gyógytermék Vademecum 95, 96 és 97-es köteteiből közel négyszáz, 1986 január és 1997 június 30. között gyógytermékként nyilvántartásba vett készítmény összetételéről, a fő- és egyéb hatásokról, a javallatokról, az ellenjavallatokról, az alkalmazásról, a figyelmeztetésekről, a lejáratidőről stb. tájékozódhatnak a gyógyulni vágyó betegek és szakemberek egyaránt. E készítmények döntő többsége növényi eredetű anyagokat/hatóanyagokat tartalmaz [30].

Az Országgyűlés által 1998. március 16-án elfogadott és 1999. január 1-én életbe lépett, az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló 1998. évi XXV. törvény a nemzetközi jogszabályok és ajánlások figyelembevételével határozza meg a gyógyszerrel, gyógyszerellátással, valamint a gyógyszert felhasználók jogaival kapcsolatos alapvető rendelkezéseket. A törvény 25. paragrafusának 5. bekezdése, valamint a 24. bekezdés „e” pontja szerint „gyógytermékként” a törvény életbe lépése után „gyógytermékként” nem törzskönyvezhető egyetlen készítmény sem és a korábban e termék kategóriában nyilvántartásba vett és forgalombahozatali engedélyt kapott természetes, többnyire növényi eredetű gyógyszereket is „gyógyszernek” kell tekinteni. Az ötéves „türelmi idő” letelte után azok a jelenlegi gyógytermékek, amelyek megfelelnek a gyógyszerekkel szemben támasztott követelményeknek (pl.: jól meghatározott alkalmazási kör, tudományos módszerekkel igazolt hatásosság, relatív ártalmatlanság és garantáltan jó minőség) várhatóan nem vényköteles (OTC) gyógyszerként kerülnek majd forgalomba. Erre legnagyobb esélyük a III. gyógytermék kategóriában nyilvántartott klinikai kísérletekkel alátámasztott készítményeknek van. Ha viszont a gyártó nem tudja a kívánt dokumentumokat a hatóság rendelkezésére bocsátani, valószínűleg csak terápiás alkalmazás megjelölése nélkül, étrendkiegészítőként vagy kozmetikumként forgalmazhatja készítményét.

1999 novemberében 441 gyógytermék volt forgalomban, 299 készítmény értékelése pedig folyamatban volt vagy még nem került forgalomba. A forgalomban lévő készítmények 52%-a kizárólag növényi hatóanyagot, 16%-uk pedig a növényi hatóanyagok mellett ásványi anyagot és/vagy vitamint tartalmaz. A többi készítmény hatóanyagként különféle kombinációkban tartalmaz ásványi anyagokat, vitaminokat és állati eredetű anyagokat [31]. A kozmetikumok és étrend-kiegészítő készítmények forgalomba hozatalát külön rendeletek szabályozzák. Az ezek alapján forgalomba hozott, gyógynövénykivonatot is tartalmazó készítmények számát a hivatalos közzététel hiánya miatt nem lehet pontosan meghatározni, de számuk valószínűleg meghaladja az 1000-et.

A fentebb idézett „gyógyszertörvény” értelmében a gyógytermékek gyógyszerre történő átminősítésének feltételeit az egészségügyi miniszternek kell rendeletben szabályoznia (ez még nem történt meg). A rendelet kidolgozásához az OGYI által benyújtott javaslat az európai törzskönyvezési gyakorlatot veszi alapul.

A gyógyszerként korábban bejegyzett és jelenleg is forgalmazott készítményekben növényi hatóanyagok (azulén, kapszaicin, mentol, kámfor, koffein, teofillin, mák-alkaloidok, szilimarin, szilibinin stb.) mellett növényi kivonatok (*Extractum silybi mariani fructus*, *Extractum ginkgo bilobae folium*, *Extractum sabalis serrulatae fructus*, *Extractum rosae centifoliae folium*, *Extractum fumariae*, *Extractum rhei siccum*, *Extractum curcumae*, *Extractum frangulae*, *Extractum valerianae*) és illóolajok (pl. *Aetheroleum terebinthinae*, *Aetheroleum cinnamomi*, *Aetheroleum menthae piperitae*, *Aetheroleum millefolii*, *Aetheroleum lavandulae* stb.) is megtalálhatók [32-33]. A hivatalos vényminták gyűjteményében (FoNo VI.) pedig

66 olyan készítmény (pl. *decoctum, elixirium, gutta, infusum, mixtura, pilula, pulvis, sirupus, species, tinctura* stb.) található, amely valamilyen növényi kivonatot és/vagy illóolajat tartalmaz [34].

Oktatás, továbbképzés

A fitoterápia és a növényi eredetű készítmények alkalmazása iránt érdeklődő gyógyszerész- és orvoshallgatók számára több orvosi egyetemünken tartanak a '90-es évek eleje óta fitoterápia témakörű speciális kollégiumokat, az utóbbi években pedig orvoshallgatók kötelezően választható tantárgyként is felvehetik a fitoterápiát. Mindezek mellett a gyógynövény- és drogismereti tanszékek oktatói rendszeresen vesznek részt a drogéria kereskedők és gyógyszerészeti szakasszisztensek képzésében, akiknél a gyógynövény- és gyógytermékismeret kiemelkedő fontosságú vizsgatárgy.

A fitoterápia alkalmazásának elterjedését az egyetemi képzés mellett segítik a gyógynövények és növényi készítmények terápiás alkalmazásának kérdéseivel is foglalkozó folyóiratok (például *Fitoterápia, Komplementer Medicina, Gyógyszerészet*), az 1991-ben megalakult *Magyar Fitoterápiás Társaság* által 1993 óta éves rendszerességgel megtartott fitoterápiás napok, valamint az orvosegyetemek gyógynövény- és drogismereti intézeteinek más tanszékeikkel/intézeteikkel együtt végzett kutatásai, illetve továbbképző előadásai. A *Magyar Francia Fitoterápiái Alapítvány* 1992-1996 között ugyancsak komoly szerepet töltött be az orvosok (pl. családi és gyermekorvosok) és gyógyszerészek fitoterápiái továbbképzésében, hiszen a résztvevők kitűnő, gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező francia és magyar előadóktól hallhattak előadásokat.

A fitoterápiás továbbképzésekkel kapcsolatban meg kell említeni, hogy a népjóléti miniszter „természetgyógyászati tevékenység gyakorlásának egyes kérdéseiről szóló 11/1997. (V.28.) NM rendelete” a fitoterápia alkalmazását nem köti orvosi és egyéb egészségügyi diplomához, hanem vizsgával végződő továbbképzés után kaphatnak fitoterapeuta képesítést a jelentkezők. Ugyanakkor egyeztető tárgyalások folynak arról, miként tehetnek majd a jövőben a „természetgyógyász orvosok” is fitoterápiás tevékenységre feljogosító szakvizsgát.

Befejezés

Magyarországon az egész gyógynövényvertikum szabályozása jelentős átalakulás alatt áll, hiszen a különböző területeket érintő jogszabályokat az Európai Unióhoz történő csatlakozás érdekében az uniós irányelveknek megfelelően kell átalakítani. A sok nehézséggel járó átmeneti időszak remélhetően úgy zárul majd le, hogy a gyógynövények fitoterápiás alkalmazása terén minden hasznos és jól bevált gyakorlat átvételre kerül, ami a gyógynövények alkalmazása terén meglévő évszázados tapasztalataink és értékeink mellé kapcsolódva nagy mértékben segíthetné a kor színvonalak megfelelő fitoterápia további terjedését.

1. sz. táblázat

A humánbetegségek kezelésére gyakrabban használt gyógynövények a magyar népi orvoslásban¹

Növények neve	Alkalmazási területek								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Achillea sp.</i> - cickafark	•	•	•		•	•	•		2
<i>Agrimonia eupatoria</i> - közönséges párlófű		•	•						2,3
<i>Allium cepa</i> - vöröshagyma	•	•	•		•	•			2,6
<i>Allium sativum</i> - fokhagyma	•	•	•			•	•		6
<i>Aristolochia clematitis</i> – farkasalma*	•								-
<i>Armoracia rusticana</i> - közönséges torma		•	•	•				•	2,4
<i>Artemisia absinthium</i> - fehér üröm		•			•			•	2
<i>Betula pendula</i> - közönséges nyírfa	•			•		•			4
<i>Brassica oleracea</i> - fejeskáposzta	•	•	•					•	-
<i>Capsicum annuum</i> - fűszerpaprika	•	•	•	•	•			•	4
<i>Carum carvi</i> - konyhakömény			•	•					2
<i>Centaurium erythraea</i> - kis ezerjófű	•	•	•				•	•	2
<i>Chelidonium majus</i> - vérehulló fecskefű	•	•			•				2
<i>Cichorium intybus</i> - mezei katáng	•					•		•	-
<i>Daucus carota</i> - sárgarépa		•	•	•		•	•		-
<i>Equisetum arvense</i> - mezei zsurló			•	•	•	•			5
<i>Helleborus purpurascens</i> - pirosló hunyor		•		•					-
<i>Hyosciamus niger</i> - beléndek		•							2
<i>Hypericum perforatum</i> - közönséges orbáncfű	•	•	•	•	•	•			1,2
<i>Juglans regia</i> -közönséges dió	•	•	•	•	•			•	1
<i>Juniperus communis</i> - közönséges boróka		•		•	•				2
<i>Leonorus cardiaca</i> - szúrós gyöngyajak		•	•			•			6
<i>Lilium candidum</i> - fehér liliom		•							-
<i>Linum usitatissimum</i> - len		•	•						1,2
<i>Lycopersicon esculentum</i> - paradicsom	•	•					•		-

¹ 1 = sebek, 2 = emésztőrendszeri betegségek, 3 = légzőszervi betegségek, 4 = reumás betegségek, 5 = húgyivarszervi betegségek, 6 = szív és érrendszeri betegségek, 7 = neurózis és más idegrendszeri panaszok, 8 = láz,

9= az E- monográfiákban az alkalmazási területek valamelyikénél van tudományos igazolás

* a leveleiből előállított készítmények használatát rákkeltő hatású hatóanyagai miatt betiltották

.. táblázat folytatása

Növények neve	Alkalmazási területek								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Matricaria recutita</i> - kamilla	•	•	•			•			1, 2, 3
<i>Mentha sp.</i> - menta-fajok			•	•	•	•			5
<i>Petroselinum crispum</i> - petrezselyem					•	•			2, 4
<i>Picea sp.</i> , <i>Pinus sp.</i> , <i>Abies sp.</i> - fenyő-fajok	•	•	•	•	•				2
<i>Plantago sp.</i> - útifű-fajok		•		•			•		•
<i>Rosa canina</i> - gyepűrózsa, csipkebogyó			•	•			•	•	-
<i>Rumex sp.</i> - lórom fajok			•	•					-
<i>Sambucus ebulus</i> - gyalog bodza	•	•							-
<i>Sambucus nigra</i> - fekete bodza		••	•	•					2
<i>Solanum tuberosum</i> - burgonya	•	•					•	•	-
<i>Symphytum officinale</i> - fekete nadálytő	•			•					4
<i>Taraxacum officinale</i> - pongyola pitypang, gyermekláncfű	•	•	•		•				2
<i>Thymus sp.</i> - kakukkfű-fajok		•	•	•			•		2
<i>Tilia sp.</i> - hársfa-fajok			•	•			•	•	-
<i>Triticum aestivum</i> - búza		•	•	•					-
<i>Tussilago farfara</i> - martilapú		•	•	•					-
<i>Urtica dioica</i> - nagy csalán	•		•	•					4
<i>Verbascum sp.</i> - ökörfarkkóró fajok		•	•	•		•	•		2
<i>Zea mays</i> - kukorica			•	•	•		•	•	-

1= sebek

2= emésztőrendszeri megbetegedések

3= légzőszervek betegségei

4= reumás megbetegedések

panaszok

8= láz

9= az E- monográfiákban az alkalmazási területek valamelyikénél van tudományos igazolás

* a leveleiből előállított készítmények használatát rákkeltő hatású hatóanyagai miatt betiltották

5= húgyivarszervi megbetegedések

6= szív- és érrendszeri
megbetegedések

7= neurózis és más idegi eredetű

Selected bibliography

- 1) Grynaeus, T.: *Isa por.., A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1996.
- 2) Grynaeus, T.: Régi magyar (gyógy)növénynevek, 15-17. század, *Orvostörténeti Közlemények, Communicationes De Historia Artis Medicinae*, suppl. 9-10., 1977, 31-49.
- 3) Grynaeus, T. : Régi magyar (gyógy)növénynevek mutatója, 15-17.század, *Orvostörténeti Közlemények, Communicationes De Historia Artis Medicinae* (86): 131-137. 1978.
- 4) Grynaeus, T.: A honfoglalás és Árpád-kori magyarság növényei. In Pócs, É., Voigt, V. (eds.): *Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. pp.121-137., 1996.
- 5) Szabó, T.A.: *Történeti, etnobotanikai és génforrás-kutatások a természetű növények és a vadon élő rokonfajok evolúciós folyamatainak feltárására a Kárpát-medence térségében*. Doktori tézisek. pp. 3-5., Budapest-Szombathely 1995.
- 6) Csejtei I.: *A borbélymester hagyatéka. Csokonai József debreceni chirurgus receptkönyve*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1990.
- 7) Diószegi, S.: *Orvosi Füvészkönyv*. Nyomtatta Csáthy György, 1813.
- 8) Melius, P.: *Herbarium*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.
- 9) Pápai Páriz, F.: *Pax Corporis*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- 10) Szlatky, M. (ed.): *„Minden doktorságot csak ebből késértek”. Szemelvények orvosi kézikönyvekből*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983.
- 11) Weszelszky A.: *A növény-plánták országából való erdei és mezei gyűjtemény*. Pest 1789.
- 12) Magyary-Kossa, Gy.: *Magyar Állatorvosi Könyvészet (1472-1904)*. Budapest, 1904.
- 13) Magyary-Kossa, Gy.: *Magyar Orvosi Emlékek*. I-III. Budapest, 1931.
- 14) Magyary-Kossa, Gy.: *A hazai gyógynövények hatása és orvosi használata*. Budapest, é.n.
- 15) Vajkai, A.: *A magyar népi orvoslás kutatása. A Magyar Népkutatás Kézikönyve*, Budapest, 1948.
- 16) Hoppál M., Törő L.: Népi gyógyítás Magyarországon (Ethnomedicine in Hungary)., *Orvostörténeti Közlemények, Supplementum* 7-8: 13-127., 1975.
- 17) Antall J., Buzinkay G. (eds.): *Orvostörténeti Közlemények, Communicationes de Historia Artis Medicinae.*, Suppl. 11-12., 1979.
- 18) Rác G., Rác-Kotilla E., Szabó L. Gy.: *Gyógynövényismeret. A fitoterápia alapjai*. SANITAS Természetgyógyászati Alapítvány. Budapest,
- 19) Rác, G.: szóbeli közlés
- 20) Babulka, P.: Evaluation of medicinal plants used in Hungarian ethnomedicine, with special reference to the medicinally used food plants., in Schröder, E. et al. (eds.): *Medicines and foods. Ethnopharmacological approach.*, pp. 129-138., ORSTOM - Société Française d'Ethnopharmacologie, Paris, 1996.

- 21) Babulka, P.: A magyar népi orvoslásban használt növények. *Komplementer Medicina* 2(1): 6-17., 1998.
- 22) Blumenthal, M. (ed.): *The Complete German Commission E Monographs*. American Botanical Council, Austin, Texas, 1998.
- 23) Bernáth J. (szerk.) *Vadon termő és termesztett gyógynövények*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1993.
- 24) Bernáth, J.: *A gyógy- és illóolajos növények hasznosításának nemzetközi trendje, piaci részvételünk bővítésének feltételei*, háttéranyag a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumban tartott munkaértekezlethez., October 1999.
- 25) Nyiredy Sz.: *Piacralépés lehetőségei, fejlesztés, minőség, minősítés a gyógynövényvertikumban* című rendezvény keretében tartott előadás. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, 1999. november 27.
- 26) Szerkesztő Bizottság: *Formulae Normales VI.* kiadás, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1995.
- 27) Kereskedelmi miniszter 6/1990. (IV.5) KeM rendelete a kiskereskedelemben szabadon forgalmazható drogokról, illetve illóolajokról.
- 28) ITD Hungary: *Hungarian medicinal plants*. Published under the Sponsorship of the Trade Development Fund 1995.
- 29) Kéry, Á., Mozsgai, K.(eds.): *Természetpatika (Apothecary's shop of nature)*. A Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógynövény Szakosztályának kiadványa, 1992.
- 30) Országos Gyógyszerészeti Intézet: *Gyógytermék Vademecum 95, 96, 97*, Primexpharma Kft., Budapest, 1995,1996,1997.
- 31) Varjúné Bogdán, M., Szőke, K., Paál, T.: A gyógytermékek létjogosultsága 1996-ban. A vény nélkül is kapható gyógyszerek és gyógytermékek jelenlegi helyzet Magyarországon., *Fitoterápia* 2(1): 3-7. 1996.
- 32) Országos Gyógyszerészeti Intézet: *Vademex 1997*. Melinda Kft., Budapest.
- 33) Fürst Zs.: *Gyógyszertan*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest 1999.
- 34) Szerkesztő Bizottság: *Formulae Normales VI.*, Medicina Könyvkiadó 1995.
- 35) Minker, E.: Quid est phytotherapia? A fitoterápia egyetemi oktatásának megkezdése ürügyén. *Gyógyszerészet* 37 (1): 5-9.